

Зворотний зв'язок¹

Завжди приємно прочитати несподівану рецензію на свій текст. У теорії інформації це називається зворотним зв'язком: якщо його немає, то й канал працює однобічно, якщо є — комунікація сталася. Особливо приємно читати таку кваліфіковану й фундовану критику, яку отримали мої «Ракурси Другої світової, або Карл Шмітт у Голівуді»² від Вадима Леонтійовича Скуратівського. Один лише фактаж до цитати з Карла Шмітта стосовно «понурого пропагандного всесвіту Першої світової», що його наводить шановний опонент, приводить у захват. Такими тонкощами я не володію; але саме з цього місця й почну свою, так би мовити, репліку на репліку (себто ще один зворотний зв'язок).

Я згоден, що «колись дуже відомий німецький правник» Карл Шмітт ще у працях 1920-х років, починаючи з «Диктатури» (перше видання 1921 р.) «вилучив... «юридичну особу» як таку, як особистість, замістивши її «юридичною особою» у вигляді держави. «Надзвичайної», зрозуміло.» Але згоден не цілком; маю зробити одразу три зауваги.

По-перше, Карл Шмітт не тільки «колись» відомий, а, навпаки, й дуже реанімований тепер. Окрім цитованого у моїй статті перекладу «Поняття політичного» 1992 року,³ встигли вийти російські переклади майже всіх ключових його праць: «Політичної теології» (2000)⁴, «Диктатури» (2005)⁵, «Левіафана» (2006)⁶, навіть «Держави й політичної форми» (2010) з епохальною статтею «Фюрер захищає право»⁷. Такі видання — це, звісно ж, той російський «ліберальний» підхід, про який у статті Вадима Леонтійовича слушно йдеться. Але ж читають і в нас. Попит на Шмітта є.

По-друге, не погоджуся, що юридична особа — це особистість. Особистість начебто називається «фізичною особою», «юридична» ж «особа» — це радше специфічно юридична конструкція. Нею, наприклад, є підприємство (не підприємець, а лиш його фірма), громадська організація, державна установа, де ми всі працюємо; у міжнародному праві нею мала б бути суверенна держава.

Тепер, нарешті, третє. З приводу щойно сказаного «мала б бути». Правовому нігілізмові Карла Шмітта, котрого в жодному разі я не хотів би виправдовувати, цілком дорівнює, на мою думку, така-от картинка американського бачення наслідків завершення війни (Другої світової):

«Згідно з першопочатковим уявленням Франкліна Рузвельта про світовий порядок, обмеження мали означати *повну відмову від самого поняття державного суверенітету* (курсив мій — М.С.). Важливою особливістю цієї ідеї Рузвельта було те, що безпека світу базувалася на американській могутності, здійснюваній

через міжнародні системи.... Таким інститутом мала стати Організація Об'єднаних Націй».⁸ Цитату взято з «Довгого двадцятого століття» — твору одного з найбільш блискучих представників сучасної *американської* економічної історії Джованні Аррігі, який далі, спираючись у свою чергу на першоджерело, продовжує розповідь про Рузвельтову ідею «світового уряду», виношену під час Бреттон-Вудських угод 1944 року (створення МВФ та Всесвітнього банку). Ще далі йдеться про «безпрецедентну концентрацію світової влади, що сталася внаслідок Другої світової війни».⁹ Завершується огляд американської повоєнної гегемонії аналізом «рузвельтівського уявлення про *новий світовий порядок*»¹⁰, який (на наше щастя) трохи спустив на гальмах Трумен (!). Знак оклику тут не поставити не можна було — бо ж саме *помірніший за Рузвельта* президент Трумен відповідальний за ядерні бомбардування Японії, на підставі яких я відмовляю США в праві судити інших воєнних злочинців. Нацисти, звісно, злочинці, але не труменівській адміністрації було судити їх за злочини «проти людства» (чи «проти людяності»? *against humanity?*). І виправдати цей «первородний гріх повоєнного американського лібералізму» Вадиму Леонтійовичу очевидно не вдається, лише констатувати.

Але повернімося до того, що виділено нами в цитаті Дж. Аррігі курсивом. «Відмова від поняття суверенітету» еквівалентна відмові від «юридичних осіб» Карла Шмітта; «Новий» же «світовий порядок» — це вже не тільки з шміттівської, а й загалом з усієї нацистської риторики.

З риторики американської це і за півстоліття не зникло. Буш-молодший мріяв нещодавно про новий світовий порядок так само. Тож мені важко погодитися з тезою опонента, що Америка якось працює над собою. Точніше, як сказано у його тексті: «Північноамериканська цивілізація має безліч гріхів, великих і малих. Але вона ось уже котре століття, з різного ступеня успіхами й неуспіхами, а все ж таки працює в напрямі їх усунення. *Чи то аж грандіозних — і грандіозно непотрібних — інтервенцій.* (курсив знову мій — М.С.) Чи то задля подолання тих чи тих внутрішніх негараздів...»

Спробуймо вникнути глибше. «Котре століття» — це, виходить, ще з часів відвоювання земель в «індіанців», *native Americans*. Як же попрацювала біла протестантська спільнота США задля усунення *цього* первородного гріха? (Усунувши його, вона мала би просто зникнути...) Далі курсивом я виділив, так би мовити, «симптом»: бо інтервенції, погоджуюся, грандіозно непотрібні нікому, крім США (нафта ж там, в Іраку!), якраз засвідчують, що між періодом агресії у В'єтнамі і періодом сучасним жодної «ро-

боти над помилками» за океаном не проводилося. Що ж до внутрішніх їхніх негараздів — нехай, аби вони лишалися *їх внутрішніми*, а на весь світ не поширювалися.

Я цілком згоден з визначенням моєї позиції як «ультраліберальної». З наголосом на «ультра». Вона не в тому полягає, щоб надати слово також і іншій стороні (теж юридичний принцип), навіть якщо це нацисти. Ні. Вона у тому, щоб не визнавати чііх-завгодно претензій на всесвітнє панування, гегемоній, «світових порядків» нових чи не нових. Претензії Гітлера, Сталіна, Рузвельта у цьому сенсі виявляються ідентичними, а тому й оцінка однакова. Тим паче, що саме Версальський мир 1918–1919 років породив потім Гітлера — а мир цей був продуктом першого втручання США у справи Старого світу (не буду втомлювати читача посиланнями, це начебто загальновідомо). «Ультралібералізм» від «ліберальної демократії» американського зразка відрізняється тим, що не визнає *нічийого* панування, нічийих претензій установлювати світові закони. І пропозиція обирати «між поганим і дуже поганим», яку робить шановний опонент, «ультралібералізміві» в усіх можливих версіях видається неприйнятною. Тим паче, що не можна приносити свободу на штиках (тут згадується епізод із фільму Ларса фон Трієра «Мандерлей» (2005), де головна героїня примушує нерозумних афроамериканців з'явитися на демократичні збори за допомогою своїх охоронців-гангстерів, котрі приводять тих під дулом автомата). Дурість наступальної війни, яка начебто звільняє народи, походить, здається, ще від Наполеона...

Маю визнати, що фінал згаданої моєї статті не досить чітко визначений. Головна моя теза була не в тому, щоб наголосити на примиренні з переможеними нацистами. Навпаки, з «примиренського» підходу Біллі Вайлдера у «Закордонному романі» (1948) я відверто іронізував, — як і з культу Роммеля у «Лісі пустелі» Генрі Хетевея (1951). Чесно кажучи, ідея полягала у викритті тих способів (доволі ефективних, судячи з реакції на мій текст), що ними американська гегемонія готувала собі позицію самоототожнення з «Законом і порядком» (назва вестерну режисера Нейтена Джурана (1953), з майбутнім президентом Рональдом Рейганом у головній ролі).

Між іншим, дуже дякую за пораду з тією самою методологією здійснити аналіз вестернів. Єдине, що його зроблено, як щодо «Law and Order», так і стосовно творчості Джона Вейна, у №1 «Кіно-Театру» за 2010 рік та у №4 за 2007 рік відповідно.¹¹ Стосовно ж методологічних пропозицій розглядати «Суд у Нюрнбергу» у контексті «юридичної» діалогії Стенлі Крамера — вона була б слушною, якби питання стояло про творчість Крамера чи, бодай, про внутрішню специфіку американської культури того часу. Але ж ішлося про її зовнішні конотації, про факт присутності американської гегемонії у світі і про те, з чого вона виростає. Мабуть, і працю Алена Бадью та Сесіль Вінтер я цитував недостатньо конкретно.¹² На зазначених сторінках описується виникнення правового нігілізму якраз під час Нюрнберзького процесу, і завдяки йому справжньому, не тому, що у фільмі Крамера. Зацитую докладніше:

«Гітлер мертвий, Німеччина зруйнована майже вщент. Яка ж доля нацизму? І от, славний Нюрнберзький процес квапливо виносить рішення з цього приводу й закриває справу, проголосивши нову еру для народів і для всього людства.

Але, по-перше, хто проголошує цю еру? Її проголошує американська армія. Що надає цій армії право вести розслідування злочинів нацистів і бути суддею на цьому процесі? Очевидно, таке право надає перемога у війні.... Право на боці найсильнішої армії». І далі: «як наслідок, вирішальною виявилася військова перемога однієї держави над іншою, а зовсім не поразка нацизму».¹³

Тобто, правовий нігілізм присутній вже у рішенні судити нацистських злочинців американським воєнним судом, та ще й за позаправовим принципом здорового глузду («злочини проти людства»), що й викладено автором на наступній сторінці¹⁴. Між іншим, судити не за буквою закону, а за позаюридичним глуздом — ідея як-

раз «карлошміттівська», з його статті 1934 року про те, як фюрер «продемонстрував протилежність субстанційного *права*, не відокремленого від моральності й справедливості, та порожньої *законності* неістинної нейтральності, й показав внутрішні суперечності Веймарської системи, яка у своїй нейтральності зруйнувала саму себе й віддала себе власним ворогам».¹⁵ «Чорний гумор» Шмітта (курсив у цитаті його) полягає у тому, що ті вороги, котрим здала себе Веймарська система — це й є фюрер разом із тими, кого він знищив під час «ночі довгих ножів» (що її виправданню присвячено статтю німецького юриста). Але урок — у тому, що судити нацистів у 1946 році мали б не американські військові, а юристи європейського зразка за Веймарською конституцією, яку Гітлер не потрудився відмінити. Складу злочинів було б достатньо. (Це не моя думка, вона висловлювалася ще у часи Нюрнберга, тільки-от не згадаю ким). Але не було б прецеденту судити переможених у позаюридичному контексті.

У світі давно нема Гітлера, та й Шмітт помер чверть століття тому. Але є контрольований Америкою суд у Гаазі¹⁶, є суд над Саддамом, є неможливість замирення в арабо-ізраїльському конфлікті та інших «case studies» імперської гегемонії США. Де ж робота над помилками?

Останнє — щодо Ернста Юнгера. Він теж майже весь перекладений російською (список був би аж надто довгим); але ось у неперекладеному романі «Оймесвіль» 1980 року (на дев'ятому десятилітті свого життя) старий вояк вигадав постать «Анарха», яка «перебуває щодо анархіста у такому ж відношенні, як монарх до монархіста» (цитую за аспірантською роботою, присвяченою його творчості).¹⁷ Тож я не став би приписувати Юнгеру дрейф у бік «гуманізму-лібералізму» загального зразка. Хіба що «ультра», хоч і не в моєму сенсі.

1 Репліка на: Скуратівський В. Нотатки довкола кількох нотаток // Кіно-Театр. — 2011. — №3(95). — С. 36–37.

2 Собуцький М. Ракурси Другої світової, або Карл Шмітт у Голівуді // Кіно-Театр. — 2010. — №5(91). — С. 14–15.

3 Шмітт К. Понятие политического // Вопросы социологии. — 1992. — Т.1. — №1. — С. 35–67.

4 Шмітт К. Политическая теология. — М.: Канон-Пресс, 2000.

5 Шмітт К. Диктатура. = СПб.: Наука, 2005.

6 Шмітт К. Левиафан в учении о государстве Томаса Гоббса. — СПб.: Владимир Даль, 2006.

7 Шмітт К. Государство и политическая форма. — М.: Гос. Ун-т — Высшая школа экономики, 2010. — С. 263–268.

8 Арриги Дж. Долгий двадцатый век. Деньги, власть и истоки нашего времени. — М.: Территория будущего, 2006. — С. 113.

9 Там само. — С. 351.

10 Там само. — С. 353.

11 Собуцький М. 1953: півдужини вестернів, а також джентльмени і блондинки // Кіно-Театр. — 2010. — №1(87). — С. 25–27; Собуцький М. Чоловіче, надто чоловіче // Кіно-Театр. — 2007. — №4(72). — С. 60–62.

12 Вінтер С. Господствующее означающее новых арийцев // Бадью А. Обстоятельства, 3. Направленность слова «еврей». — СПб.: Академия исследования культуры, 2008. — С. 109–112.

13 Там само. — С. 110–111.

14 Там само. — С. 112.

15 Шмітт К. Государство и политическая форма. — М.: Гос. Ун-т — Высшая школа экономики, 2010. — С. 263.

16 Вінтер С. Господствующее означающее новых арийцев // Бадью А. Обстоятельства, 3. Направленность слова «еврей». — СПб.: Академия исследования культуры, 2008. — С. 131.

17 Семеняка Е. Человек особого типа в консервативной революции // Международный альманах традиции и революции. (1). = К.: Академпресс, 2010. — С. 359.